

Středověká filozofie

- 1.–15. století
- charakteristika
  - filozofie spojena s křesťanskou myšlenkou
  - křesťanství se šíří přes Středozemní moře a ocitá se v konfrontaci s antickou filozofií
  - počátky šíření křesťanství – misionářská činnost apoštolů v 1. století n. l. (apoštol Pavel)
  - římský lid a jeho vládcí viděli v křesťanech odpůrce římského státního náboženství → křesťanství oficiálně zakázáno (státní pronásledování křesťanů např. i za Marca Aurelia) – od 1. do 4. století
  - r. 313 Edikt milánský – konec pronásledování křesťanů
  - r. 325 císař Konstantin Veliký pokřtěn → křesťanství – státní náboženství
  - r. 392 – zákaz pohanských obětí
- období – patristika, scholastika (raná, vrcholná, pozdní)
- pojetí Boha
  - všemohoucí Stvořitel; není neosobním bohem, ale Bohem zcela osobním; je milostivý a spásný
  - mravní požadavek pro vztah člověka k člověku obsažen ve slovech Kristových: „Miluj svého bližního jako sám sebe.“ (vztahuje se na všechny lidi)

Patristika

- základní informace
  - od apoštolské doby (1. st.) do roku 800
  - lat. pater = otec → církevní Otcové
  - položení základů jednotné církve, stanovení základních křesťanských dogmat (základních pravd víry), zpracování dogmat v jednotný systém křesťanské dogmatiky a filozofie
- starší církevní Otcové
  - apologeti – bránili křesťanství
    - Justin Mučedník (100? – 165)
    - Tertullianus (160 – 220) – řečník, vzdělán ve filozofii, jeho spisy začíná latinská křesťanská literatura, výrok „Credo quia absurdum est“ = věřím proto, že je to protismyslné, připravuje podřazení filozofie pod teologii (vědění víře)
  - Kléméns a Órigenés – učenci v Alexandrii ve 2. a 3. století, vytvořili křesťanskou teologii jako vědu, stanovili pořadí věd (teologie je první)
  - gnostikové
    - vnitřní nebezpečí ohrožující křesťanství, označení církví za heretiky (= kacíře, hereze = bludná učení)
    - problém „theodicea“ – ospravedlnění Boha (jak mohl spravedlivý Bůh stvořit zlo ve světě)
    - řeší problém tak, že jsou dva bohové – Bůh stvořitel a Bůh vykupitel
- mladší církevní Otcové:
Aurelius Augustinus označován jako **svatý Augustin** (354–430)
  - život
    - pocházel ze severní Afriky; rozmařilé mládí
    - vyučoval rétoriku (Kartágo, Řím, Milán); ve 33 letech pokřtěn
    - biskup ve městě Hippo Regius (sev. Afrika); zemřel při obléhání tohoto města Vandaly
  - díla – Vyznání, O obci Boží
  - Augustinův cíl – poznat Boha a lidskou duši
  - zkoumá nitro – objevuje nevědomí
  - v životě je třeba nalézt pevný bod
  - pevným bodem – pochybování → důkaz toho, že existují (Descartes – „Myslím, tedy jsem.“)
  - nad existujícím subjektem stojí Bůh

- Boha nemůžeme poznat a uchopit, před ním myšlení selhává (je velký bez kvantity, dobrý bez kvality, přítomný bez prostoru, věný bez času – ale zjevil se nám ve svém Božím slově) → negativní teologie
- vše na světě je výtvořem Boha
- metoda analogie (per analogiam) k nepřímému uchopení podstaty Boha: analogie s lidskou duší – paměť, vůle, pochopení (trojitá podstata člověka, stvoření nese stopy svého Stvořitele)
- problém svobody lidské vůle
  - britský mnich Pelagius – člověk se rodí svobodný a bez hříchu
  - proti stojí názor Augustina – nauka o predestinaci = božském předurčení
    - pouze Adam svobodný a bez hříchu, ostatní lidé zatíženi jeho hříchem jako hříchem dědičným → nesvobodní
    - milosrdný Bůh vykupuje lidi svou milostí, některé vyvolí, jiné zavrhne podle své vůle (církve nauku zmírnila)
- problém theodiceje: zlo ve světě = pouhá nepřítomnost dobra
- Bůh má moc nad dějinami (proces podle Boží vůle a plánu spásy, stvořil svou vůlí svět z ničeho – ex nihilo)
- život pozemský srovnává s polem (obilí i plevel, oddělí je okamžik sklizně)
- omilostnění vytvoří „obec Boží“ × obec pozemská
- Církev – společenství Krista, shromažďuje podle Boží vůle ty, kteří jsou povoláni ke spáse
- „Boží stát je jediným pravým, dokonalým a věčným státem. Je to obec, kterou založili dobří věřící. Tento neviditelný stát má svého pozemského představitele, své zákony a vládu, a tou je církev.“

Scholastika

- od r. 800 do r. 1500
- schola = škola, scholastici = církevní učitelé
- jazykem filozofie – latina
- filozofie je vyučována na školách (kláštery), které byly ve správě církve (scholastika – školní nauka)
- úlohou filozofie je rozumově dokazovat pravdu → stává se služkou teologie (ancilla theologiae)
- metoda scholastické filozofie – nehledá pravdu, ale má ji pouze rozumově zdůvodnit a vyložit
  - pomocí rozumu proniknout do pravd víry, přiblížit je lidskému myšlení → dát spásné pravdě uspořádanou formu → vyvrátit filozofickými argumenty námitky rozumu
  - dialektická konfrontace argumentů (pro et contra / sic et non)

Raná scholastika

- 9.–12. století
- vytvořena specifická scholastická metoda, těsné spojení teologie a filozofie
- spor o univerzálie = obecné pojmy (Platón × Aristoteles) – vedl k rozdělení na jednotlivé směry
- krajní realismus – obecné pojmy existují před věcmi (ante res; Platón):

Anselm z Canterbury (1033–1109)

- arcibiskup
- podřazenost myšlení víře, víra musí předcházet, bez víry není správného poznání
- „Credo, ut intelligam“ – věřím, abych porozuměl
- Anselmův ontologický důkaz Boha – z pojmu dokonalé bytosti je odvozen důkaz její reálné existence → řada polemik, odmítal ho i Tomáš Akvinský
- přiznával pojmům důležité postavení, žádal vyobcování svého současníka Roscellina (nominalista)

- umírněný realismus – obecné pojmy existují ve věcech (in rebus; Aristoteles):
Pierre Abélard (1079–1142)
  - „Zabývám se nyní především tím, že chci učinit základ naší víry srozumitelný lidskému rozumu. (...) Neboť nelze věřit něčemu, co není předem pochopeno.“
  - „Intelligo ut credam“ – poznávám, abych věřil
  - teorie dvojí pravdy – teologická (v Bibli), filozofická
  - teologická a filozofická pravda mohou být v rozporu
- nominalismus – obecné pojmy jsou pouhými jmény k označení věcí, existují až po věcech (post res), tíhne k materialismu:
Roscellinus (1050–1120)
  - skutečnost – ze samých jednotlivin
  - obecné pojmy – člověkem vymyšlená jména., označení shrnující podobné jednotliviny podle společných znaků
  - např. neexistuje „bělost“ jako obecnina, existují jen konkrétní bílé předměty
  - použil nominalismus také na Boží Trojici – chápe ji jako 3 bohy, které pouze lidská mysl spojuje v jednoho → pro církev nepřijatelné, obviněn z kacířství a přinucen odvolat

Vrcholná scholastika

- 13. století
- velký vliv Aristotela
- styk křesťanského myšlení s islámským a židovským (křížové výpravy, Averroes)
- vznikají „sumy“ – díla zpracovávající nesmírné množství poznatků (encyklopedie)
- místo pro rozvoj filozofie – vznikající univerzity (Paříž, Kolín, Oxford, Bologna, Padova)
- Averroes = Ibn Rušd (1126–1198) – představitel arabského Západu, obsáhlé komentáře k Aristotelovu dílu, spor nejen s islámskými, ale i s křesťanskými a židovskými dogmaty (popírá svět z ničeho, nesmrtelnost duše)
- řády – další centrum filozofického a teologického myšlení (dominikáni, františkáni)
- Albert Veliký (1193 nebo 1207 – 1280)
  - dominikán
  - velká část spisů – komentáře k Aristotelovým dílům (jako první odkryl svým současníkům všechny části aristotelovské filozofie)
  - shromáždil a uspořádal obrovské množství materiálu (přídomek Veliký – Magnus)
  - začal práci nad dílem Suma teologická (nedokončil)
  - jeho velký žák – Tomáš Akvinský – vytvořil největší naukový systém středověku

Tomáš Akvinský

- život (1225–1274)
  - syn hraběte z Aquina; vychován u benediktinů
  - v 17 letech vstoupil do dominikánského řádu
  - v Paříži se setkal s Albertem Velikým – stal se jeho učitelem
  - učitel teologie
- nejvýznamnější díla
  - souhrnné teologické výklady (**Suma teologická** – systematický výklad křesťanství)
  - apologetická díla (obrana křesťanské víry, **Suma proti pohanům**)
- vztah víry a rozumu
  - vědění – trvá na možnosti pravdivého, objektivního poznání
  - nad filozofickým poznáním – nadpřirozená pravda (např. trojjedinost Boha)
  - mezi věděním a vírou není rozpor, křesťanská pravda rozum sice přesahuje, ale není s ním v rozporu, pravda je jen jedna – pochází od Boha
  - existují i pravdy o Bohu, které může rozum poznat sám ze sebe (většina lidí pro slabé nadání, lenost, zaneprázdněnost existenčními starostmi není schopna k těmto pravdám dospět)

- racionální důkaz Boha – 5 důkazů
  - důkaz z pohybu – Bůh = první hybatel
  - důkaz z řetězu příčin – Bůh = prvotní příčina
  - důkaz z nahodilého – nahodilost věcí × nutnost Boha
  - důkaz ze stupňovitosti – věci ukazují na svého nejdokonalejšího tvůrce
  - důkaz z účelného uspořádání přírody
- naše poznání Boha – nepřímé, analogické, složené → nedokonalé
- Boha lze poznat pouze rozumově, nikoliv smysly
- muslimský svět se rozvíjel do chvíle, kdy Boží slovo převládlo nad rozumem
- metafyzika
  - látka, forma + akt bytí (přiděluje Bůh)
  - rozdíl esence a existence
    - esence – *cost* (*quidditas*), to, co činí věc věcí, to, co vymezuje (látka)
    - existence – přidává esenci něco zvenčí (forma), něco musí způsobovat, že věc vstoupí do reálného bytí – akt, který uděluje bytí – *actus essendi*
    - tedy musí existovat *jsoucn*o, které je schopno udělovat akt bytí, ale které přitom nutně nesmí mít žádnou esenci (jinak zase závislé na přidělení bytí) → esence jen v tom, že „jest“, že „existuje“ → jednota esence a existence = Bůh („Jsem, který jsem.“) – čirý duch, čirá forma, vzdálen všemu látkovému
  - svět – stupňovitá výstavba (od nejméně dokonalého k nejdokonalejšímu)
    - mrtvé věci (neživá příroda)
    - rostliny – vegetativní duše
    - živočichové – smyslová duše
    - člověk – rozumová duše
    - andělé – netělesní, ale stvoření
    - nestvořený Bůh
  - vše směřuje k formě, pryč od beztvare látky
- gnozeologie
  - poznání zkušeností na základě smyslového vnímání – empirik
  - materiál poznání pochází ze smyslů, rozum jej dále utváří; induktivní metoda
- etika
  - přejímá 4 základní ctnosti řecké a připojuje k nim 3 ctnosti křesťanské: víra, láska, naděje
  - pro Akvinského je důležitá svobodná vůle člověka
- politika
  - člověk – *zoon politikon* = živočich společenský → nutnost státního zřízení
  - formy státu – monarchie, aristokracie, *politeia* + úpadkové formy (tyranie, oligarchie, demokracie)
  - ideální forma – monarchie
  - nejhorší forma – tyranie, ovšem je-li nastolena, je třeba ji trpělivě snášet, neboť násilí plodí ještě větší zlo
  - úkol státu – vést občany k spravedlivému a ctnostnému životu (předpokladem je mír a vnější blahobyť)
  - úkol církve – vést člověka k dosažení nebeské blaženosti → světská moc podřízena duchovní
- význam T. Akvinského
  - tomismus – oficiální filozofie dominikánského řádu, r. 1879 oficiální filozofie katolické církve
  - r. 1322 prohlášen za svatého
  - novotomismus – snaha sjednotit výsledky moderní vědy a filozofie se základy katolického obrazu světa, které vytvořil Tomáš

Pozdní scholastika

- 14.–15. století
- postupný rozklad středověké křesťanské filozofie vlivem nominalismu; rozvoj věd
- období počátků reformačních náboženských hnutí; není ucelený myšlenkový systém
- Roger Bacon (1214 – 1294)
  - františkán, působil v Anglii a ve Francii
  - znal matematiku, medicínu, teologii, filozofii
  - byl prvním kritikem tomismu – argumenty:
    - Akvinský používá Aristotelovy myšlenky, přestože vůbec neznal jeho řeč, kritizoval Averroa, přestože arabštinu taky neznal → více důkladného studia cizích jazyků
    - vytýká scholastikům nedostatečnou znalost matematiky
    - scholastika řešila všechny otázky tak, že se odvolala na to, co říká příslušná autorita (Aristoteles, Bible) a z toho pak vyvozovala závěry × Bacon – požaduje návrat ke zkušenosti
  - používal alchymii, astrologii, magii → obviněn z čarodějnictví
  - metoda experimentu – nevole v církevních kruzích, ale je mu nakloněn papež Klement IV. (po jeho smrti Bacon uvězněn a ve vězení zemřel)
- Duns Scotus (1265 – 1308)
  - františkán, profesor teologie v Oxfordu, Paříži, Kolíně
  - dobře znal Aristotela → nachází neshody mezi křesťanskou teologií a aristotelickou filozofií
  - „Určitá věta může být z filozofického hlediska pravdivá a z teologického hlediska nepravdivá a naopak.“ → připravil oddělení filozofie a teologie
  - s Akvinským polemizuje i ve vztahu rozumu a vůle
- Vilém Occam (1290 – 1349)
  - nominalista, kritik realistické scholastiky, o jejichž autorech uvádí, že „zapřahali koně obráceně“ (začínali obecným a snažili se z něho vyvodit individualitu)
  - podle Viléma – jedině jednotlivé skutečné, obecné naopak tím, co je třeba vysvětlit
  - oddělil filozofii a teologii, dogmata jsou protirozumová (základem všeho vědění – zkušenost vycházející od jednotlivého a o Bohu takovou zkušenost mít nemůžeme → pro člověka je pravé, přirozené vědění o Bohu nemožné)